

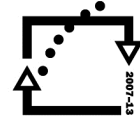
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Gottlob FREGE: *O smyslu a významu*, 1892

In: Zeitschrift für Philosophie und philos. Kritik, NF 100, 1892

Překlad: Jiří Fiala, In: Scientia et Philosophia (SciPhi) 4, červen 1992, Praha

Rovnost¹⁾ vyfludivuje promyšlení pomocí otázek, které se k ní pojí, a je-li nelze snadno zodpovědět. Je to vztah? Vztah mezi předmety? Anebo vztah mezi jmény nebo znaky pro předmety? Ve svém pojmovém písmu (Begriffsschriftu) jsem se přiklonil k poslední možnosti. Dávody k tomu jsou následující: $a = a$ a $a = b$ jsou zjevně vztahy odlišné poznávací hodnoty: $a = a$ platí a priori a podle Kanta se nazývá analytická, zatímco vztah $a = b$ obsahuje něco velmi cenného rozšíření našeho poznání a nelze ji vždy zdůvodnit a priori. Objev toho, že každým den nevychází jiné Slunce, nýbrž vždy totéž, patří k neplodným objevům v astronomii. Ani dnes se nepokládá znovupoznání nějaké malé planety anebo nějaké komety za něco samozřejmého. Budeme-li nyní spatřovat v rovnosti vztah mezi tím, co označují jména a a b , pak ovšem nebude možno odlišit od sebe $a = b$ a $a = a$, bude-li pravdivým, že $a = b$. Tím by byl vyjádřen vztah v cí k ní samé a to takový, který je mezi každou v cí a jí samou, nikoli však nějakou jinou. Co se však chce rovností $a = b$ říci je to, že znaky i jména a a b označují totéž, a tím se mluví právě o těchto znacích; tvrdí se vztah mezi nimi. Takový vztah by však byl mezi jmény i znaky jen tehdy, jestliže by něco pojmenovávalo nebo označovalo. Byl by zproštěn spojením každého z těchto znaků s tímto označením. To však je libovolné. Nikomu nelze zakázat používání libovolně zvoleného postupu nebo předmety jakožto znaku pro cokoli jiného. Tím by pak ale vztah $a = b$ nebyla užití záležitostí samou, nýbrž by se týkala jen našeho způsobu znání; nemohli bychom jí vyjádřit vlastní poznání. Jenže právě to v mnoha případech chceme. Liší-li se znak a od znaku b pouze jakožto předmety (zde svou podobou), nikoli jako znak; což má znamenat: nikoli způsobem, jak něco označuje: pak by poznávací hodnota $a = a$ byla v podstatě stejná jako u $a = b$, je-li $a = b$ pravdivé. Odlišnost může pocházet jen z toho, že rozdíl mezi znaky odpovídá rozdílu ve způsobu udání označeného. Nechť a , b , c jsou přímky, spojující vrcholy trojúhelníka se stranami jeho stran. Prose a a b je pak tentýž jako prose b a c . Máme tedy rovnost označení těchto bodů a tato jména (šprase a a b , šprase b a c) ukazují na způsob udání a tím je v této věci obsažen skutečný poznatek.

Je tedy nasnadě spojit s nějakým znakem (jménem, slovním spojením, písmenem) nejen to, co označuje, a co bych nazval významem (Bedeutung), ale i to, co bych chtěl nazvat smyslem (Sinn) tohoto znaku, v němž je obsažen způsob udání. Tak by v našem případě byl sice význam výraz $a = b$ a $a = a$ šprase a a b a šprase a a a týž, nikoli však jejich smysl. Význam slova $a = b$ a $a = a$ by byl také stejný, nikoli však jejich smysl.

Ze souvislostí vyplývá, že zde šznakem a šjmenem rozumím jakékoli označení, které zastupuje vlastní jméno, jehož významem je tedy nějaký určitý předmet (toto slovo je třeba chápat v nejširším rozsahu), nikoli však pojem i vztah, o němž pojednávám blíže v jiném článku^{A)}. Označení nějakého jednotlivého předmety může sestávat také z více slov i z jakých znaků. Pro krátkost budu každé takové označení nazývat vlastním jménem.

Projekt CZ.1.07/2.2.00/28.0216

Logika: systémový rámec rozvoje oboru v ČR a koncepce logických propedeutik pro mezioborová studia

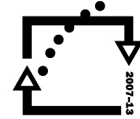
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Smysl každého vlastního jména chápe každý, kdo ovládá dostatečně daný jazyk anebo celek znění, jemuž vlastní jméno patří²⁾. Tím je však význam, existuje-li ovšem, osvětlením vždy jednostranně. K v-estranému poznání významu by patřilo, abychom o každém daném smyslu mohli říci, zda tento význam k němu patří. To se nám však nedá nikdy.

Pravidelné spojení mezi znakem, jeho smyslem a jeho významem je takové, že tomuto znaku odpovídá určitý smysl a tomuto smyslu pak odpovídá určitý význam, zatímco významu (předmětu) neodpovídá pouze jeden znak. Těmto smysl má v různých jazycích, ba dokonce i v tomto jazyce, rozdílná vyjádření. Z tohoto pravidelného chování jsou ovšem výjimky. V dokonalém znakovém celku by měl každému výrazu odpovídat jeden určitý smysl; přirozený jazyk však tuto podmínku nespokojí a musíme se proto spokojit s tím, má-li aspoň totéž slovo ve stejné souvislosti těmto smysl. Lze je tedy dodat, že gramaticky správně utvořený výraz, zastupující nějaké vlastní jméno, má vždy smysl. Nic se však neříká o tom zda tomuto smyslu odpovídá také nějaký význam. Slova: šedá Zem nejvíce vzdálené nebeské těleso mají smysl; zda však mají i význam, je pochybné. Výraz šnejpomaleji konvergující planeta má smysl; dokazuje se však, že nemá žádný význam, neboť každé konvergující planeta lze uvést, která konverguje pomaleji. Tím, že chápeme smysl, nemáme je tedy s jistotou význam.

Používají-li se slova obvyklým způsobem sobě, pak je to, o čem chceme mluvit, jejich význam. K tomu dochází však i tehdy, je-li řeč o slovech samých anebo o jejich smyslu. Dochází k tomu například tehdy, jestliže se o slovech mluví v přítomné i. Vlastní slova znamenají nejprve slova jiná a teprve tato pak mají svůj obvyklý význam. Tak máme znaky znaků. V tomto pojednání dáváme takové obrazy slov do uvozovek. Nelze tedy brát obvyklý význam slova, které je v uvozovkách.

Chceme-li mluvit o smyslu výrazu šedá, pak to můžeme říci jednoduše obratem šmysl výrazu "A" šedá. V přítomné i mluvíme například o smyslu šedá i něho jiného. Z toho je jasné, že v takovém způsobu sobě i nemají slova obvyklý význam, nýbrž označují to, co je obvykle jejich smyslem. Abychom to mohli vyjádřit krátce, budeme říkat: Slova se používají v přítomné i i nepřímé, anebo že slova v přítomné i mají nepřímý význam. Tím rozlišíme obvyklý význam slova od jeho významu nepřímého a jeho obvyklý smysl od jeho smyslu nepřímého. Nepřímý význam slova je tedy jeho obvyklým smyslem. Tyto výjimky je třeba mít stále na zřeteli, máme-li správně mluvit v jednotlivých případech o spojení znaku, smyslu a významu.

Je třeba odlišovat význam a smysl nějakého znaku od představy, která je s ním spojena. Je-li významem nějakého znaku smyslově vnímatelný předmět, pak je moje představa o něm vnitřním obrazem, který pochází ze vzpomínek na smyslové vjemy, které jsem dříve měl, z vnitřních i vnějších činností, které jsem prováděl³⁾.

Takový obraz je však nasycen city; zřetelnost jeho jednotlivých částí je rozdílná a proměnná. Ani u těchto slov nejsou vždy se stejným smyslem spojeny tyto představy. Představa je subjektivní: představa u jednoho není představou u jiného člověka. Tím jsou dány rozmanité rozdíly v představách, spojených s tímto smyslem. Malíř, jezdec, zoolog budou pravděpodobně spojovat se jménem šedá^{B)} velmi odlišné představy. Tím se představa odlišuje podstatně od smyslu znaku, který může být společným vlastnictvím mnoha a nikoli tedy jen částí i způsobem sobě jednotlivé duše; nebo nelze popřít, že lidstvo má společný poklad myšlenek, který se přenáší z jednoho pokolení na další⁴⁾.

Projekt CZ.1.07/2.2.00/28.0216

Logika: systémový rámec rozvoje oboru v ČR a koncepce logických propedeutik pro mezioborová studia

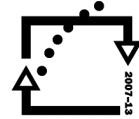
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zatímco nejsou fládné pochyby, mluvíme-li přímo o smyslu, musíme upevnit, komu náleží a ve které době. Bylo by možno říci: tak jako s tímto slovem spojuje jeden tyto a druhý tyto pevnosti, tak může jeden s ním spojit tento a druhý onen smysl. Přesto spoívá rozdíl právě ve způsobu tohoto spojení. To nebrání tomu, aby oba chápalí tyfl smysl; jenže tyfl pevnosti mít nemohou. Si duo idem faciunt, non est idem^C).

Pevnostiují-li si dva tyfl, má přesto každý svou vlastní pevnost. Lze sice někdy zjistit rozdíly pevností, ba i pocit různých lidí; avšak přesné porovnání není možné, nebo nemůžeme mít tyto pevnosti společné v tomtyfl v domě.

Významem vlastního jména je předmět sám - ten, který tímto jménem označíme; pevnost, kterou přitom máme, je zcela subjektivní; mezi tím se nachází smysl, který sice není ufl subjektivní jako pevnost, ale přesto není předmětem samým. Následující příměr snad pomůže zvýraznit tento rozdíl. Někdo pozoruje Měsíc dalekohledem. Přirovnávám Měsíc sám k významu; je to předmět pozorování, které je zprostředkováno reálným obrazem, přenášeným objektivem dovnitř dalekohledu a na sítnici pozorovatele. Tento reálný obraz v dalekohledu přirovnávám ke smyslu, obraz na sítnici pak k pevností nebo názoru. Obraz v dalekohledu je jednostranný; závisí na místě pozorování; je však součástí objektivní, nebo jej můžeme pozorovat více pozorovatel. Lze to zařadit i tak, že jej součástí pozoruje více lidí. Obraz na sítnici má však každý svůj vlastní. Středí se zde dosáhne i jen geometrické shodnosti, nebo každé oko je utvářeno trochu jinak, a o skutečné totožnosti nelze vůbec mluvit. Toto přirovnání by bylo možno dále rozvádět, příměr by obraz na sítnici A byl ufl viditelný pro B; anebo by dokonce i A mohl vidět v zrcadle obraz na své vlastní sítnici. Tím by se snad dokázalo, že pevností lze započít také mezi předměty, jenže pro pozorovatele by nebyla tím, co je tou bezprostřední pevností. Kdybychom šli touto cestou, zavedlo by nás to příliš daleko.

Můžeme nyní rozeznávat tři stupně rozlišení slov, výrazů a celých vět. Buďto se toto rozlišení týká nanejvýš pevností, anebo smyslu, avšak nikoli významu, anebo konečně také významu. K prvnímu stupni poznamenejme, že vzhledem k nejistému spojení pevností se slovy se můžeme ufl někoho vyskytnout rozdíl, který u jiného není. Rozdíl mezi překladem a originálem nepřesáhne tento první stupeň. K rozdílům, které se zde mohou vyskytnout, patří zabarvení a osvětlení, jemně se snaží básnické umění a výmluvnost dodat smysl. Tato zabarvení a osvětlení nejsou objektivní, nýbrž si je musí každý posluchač nebo čtenář zjednat sám podle pokynů básníka anebo přednášejícího. Bez spjatosti s pevností by umění nebylo vlastně možné; co však přesně odpovídá záměru básníka to nelze nikdy přesně sdělit.

O pevnostech a názorech nebudeme ufl v dalším mluvit. Zde jsme je zmínili jen proto, aby nedocházelo k záměně pevností, které vyvolávají jaké slovo u posluchače, se smyslem anebo významem tohoto slova.

Abychom si usnadnili a zpevnili vyjadřování, budeme používat tyto obraty:

Vlastní jméno (slovo, znak, spojení znaků, výraz) vyjadřuje svůj smysl, označuje anebo znamená svůj význam. Tímto znakem vyjadřujeme jeho smysl a označujeme jeho význam.

Z idealistické a skeptické strany se ufl dávno namítá: šlo by jen tak o Měsíc jako o předmět; ale odkud víme, že slovo šlo má v sobě nějaký význam, odkud víme, že v sobě něco

Projekt CZ.1.07/2.2.00/28.0216

Logika: systémový rámec rozvoje oboru v ČR a koncepce logických propedeutik pro mezioborová studia

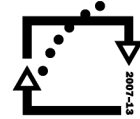
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

má význam? Odpovídám, že na-ím záměr v bec není mluvit o na-ích představách M síce, a že bychom se nespokojili se smyslem, vidíme-li M síce; nýbrž že také předpokládáme význam. Minuli bychom přímou smysl, kdybychom chtěli předpokladit, že se ve v t šM síce je menší než Zem o jedná o představu M síce. Kdyby to snad nějaký mluvčí takto mínil, pak by poukázal obrátit šmoje představu M síce. V tomto předpokladu se ale mžeme mýlit a k takovým chybám dochází. Otázka, zda se v tom vždy mýlíme, zde mže zstat nezodpovězená; stačí nejdříve poukázat na ná-záměr před mluvením nebo myšlením, abychom tak zjednotnili, že se zde mluví o významu znaku, by s výhradou: pokud takový význam existuje.

Dosud jsem zkoumali smysl a význam pouze takových výrazů, slov, znaků, které nazýváme vlastními jmény. Nyní se budeme ptát na smysl a význam celé vety. Taková veta obsahuje nějakou myšlenku⁵). Je třeba pokládat tuto myšlenku za smysl anebo za význam oznamovací vety? Předpokládejme nejprve, že veta má význam! Nahraťme v ní nyní jedno slovo jiným slovem, avšak se stejným významem, ale jiným smyslem. To nemže mít na význam vety žádný vliv. Teď avšak vidíme, že se v tomto případě myšlenka změnila., nebo například myšlenka vety „Jitřenka je sluncem ozářené nebeské těleso“ se liší od myšlenky „Ve ernice je sluncem ozářené nebeské těleso“. Pro toho, kdo neví, že Ve ernice je Jitřenka, mže být první myšlenka pravdivá, zatímco druhou mže pokládat za nepravdivou. Myšlenka nemže tudíž být významem vety, takže bychom ji mohli spíše chápat jako její smysl. Jak se to tedy má s významem? Mžeme se na něj v bec ptát? Není tomu třeba tak, že veta jako celek má pouze smysl, avšak žádný význam? V každém případě lze očekávat, že takové vety budou existovat, právě tak, jako budou takové části vety, které budou mít smysl, nikoli avšak význam. A vety, které obsahují jména bez významu, budou právě tohoto druhu. Veta „ŠOdysseus byl vysazen v hlubokém spánku na pevninu v Ithace“ má zjevně smysl. Pochybné avšak je, zda jméno „ŠOdysseus“, které se v ní vyskytuje má nějaký význam, a tím je pochybné i to, zda má význam i celá veta. Je avšak jisté, že každý, kdo pokládá válnu tuto veta za pravdivou nebo nepravdivou, přiznává i jménu „ŠOdysseus“ význam a nikoli pouze smysl; nebo významu tohoto jména je přisouzen i nepřisouzen uvedený predikát. Kdo neuznává význam, nemže tomuto jménu přisoudit ani odejmout predikát. Chceme-li avšak zstat jen před myšlenkami, pak je zbytečné postupovat až k významu jména. Jde-li totiž pouze o smysl vety, o myšlenku, pak není nutné starat se o významy částí vety; pro smysl vety je důležité pouze smysl a nikoli význam těchto částí. Myšlenka zstatává tudíž bez ohledu na to, zda jméno „ŠOdysseus“ má i nemá význam. To, že se v bec staráme o význam částí vety, je znakem toho, že usilujeme o poznání významu celé vety. Myšlenka pro nás ztrácí význam, jakmile poznáme, že pro ni kterou její část chybí význam. Máme tedy plné právo nespokojit se se smyslem vety, nýbrž ptát se i na její význam. Pro nás ale pak chceme, aby každé vlastní jméno mělo nejen smysl, ale i význam. Pro nás nestačí myšlenka? Protože nám záleží na její pravdivostní hodnotě. Při naslouchání například jakému eposu nás upoutává krom krásného znění jazyka jen smysl a jím vyvolané představy a pocity. Otázkou po pravdivosti bychom ztratili požitky z umění a zvrátili bychom věc ve vdecké pojednání. Proto je nám také zcela jedno, zda jméno, například „ŠOdysseus“, má nějaký význam, pokud tuto báseň přijímáme jako umělecké dílo⁶). Usilování o pravdu je tím, co nás nutí přejít od smyslu k významu.

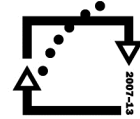
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

¹⁾ Toto slovo používám ve smyslu identity a ša = bõ rozumím v tom smyslu, fle ša je totéfl jako bõ nebo ša a b splývajíõ.

²⁾ U vlastních jmen jako šAristotelesõ se ov-em mohou mín ní o smyslu rozcházet. nap . lze p ijmout toto: flák Platóna a u itel Alexandra Velikého. Kdo toto iní, spojuje s v tou šAristoteles pocházel ze Stagiryõ jinýõ smysl nefl ten, kdo za smysl tohoto jména bere: ze Stageiry pocházející u itel Alexandra Velikého. Dosud je tomu tak, fle význam z stává týfl, lze kolísání smyslu snést, emufl je v-ak t eba se ve výstavb dokazujících v d vyhýbat, a cofl by v dokonalém jazyku nem lo být v bec p ípuštné.

³⁾ S p edstavami m fleme hned probrat i názory, u nichfl smyslové dojmy a innosti vystupují samy místo stop, které zanechaly v du-i. Tento rozdíl je pro na-e ú ely nepodstatný, zvlá-t kdyfl vedle vjem a inností se na takovém názorném obrazu podílejí i vzpomínky. Pod názorem lze rozum t v-ak také n jaký p edm t, pokud je smyslové vnímatelný nebo prostorový.

⁴⁾ A proto je neú elné ozna ovat slovem šp edstavaõ n co tak zásadn odli-ného.

⁵⁾ My-lenkou nerozumím subjektivní akt myšlení, nýbrfl jeho objektivní obsah, který m fle být vlastnictvím mnoha lidí.

⁶⁾ Bylo by fládoucí mít n jaký zvlá-tní výraz pro ty znaky, které mají pouze smysl. Nazveme-li je t eba obrazy, pak by slova herce na jevi-ti byla obrazy, ba i herce sám by byl obrazem.

^{A)} Míni se zde ber Begriff und Gegenstand - O pojmu a p edm tu. Pozn. p ekl.

^{B)} K Alexandra Velikého (z eckého osel a hlava - pozn. p .

^{C)} iní-li dva totéfl, není to totéfl. Jiné zn ní: Duo cum taciunt idem, saepe non est idem (saepe= asto). Jako pramen se uvádí Terentius, Brat i, 823n: Kdyfl dva d lají totéfl, mohl bys asto íci: šJeden m fle tohle d lat beztrstn , druhý nem fle.õ - Pozn. p .